

DESPRE UN UNIVERS SINGULAR, AȘEZAT ÎN ORDINE ALFABETICĂ

Vlad POHILĂ

Criticii noștri literari, recenzenții, cronicarii, redactorii, atunci când se apucă de analiza unei cărți mai noi sau mai vechi, de vreun autor neinițiat în „gașca intangibilă”, o fac, de regulă, din tot sufletul, temeinic, fără a ocoli și aspectele negative, tot felul de scăpări, inadvertențe și chiar bazaconii. Astfel, riscă a fi făcute praf și pulbere ditamai romane, cărți cu duioase povestiri sentimentale, plachete de versuri înțelese, de cele mai multe ori, numai de autorii înșiși și de unii prieteni apropiați ai acestora. Nu scapă de severitatea adeseori distructivă a criticilor-recenzenți nici eseurile, cărțile pentru copii, jurnalele intime sau de călătorie, publicistica documentară, ba chiar și unele categorii de scrieri paraștiințifice. Pe acest fundal, cu greu, dar putem găsi, totuși, un compartiment al activității editoriale care ori este mai menajat, ori trecut cu vederea. Ne referim la dicționare (enciclopedii, dicționare enciclopedice, ghiduri, îndreptare, îndrumare, *vademecum*-uri, „*aide-mémoire*” etc.). Or, cărțile din categoria „*literatura de referință*” devin acum tot mai numeroase, variate și nu există semne că numărul lor s-ar afla într-un declin oricât de relativ.

Dacă e să fim sinceri, puțini dintre noi s-au gândit prin ce s-ar explica această atitudine cumva preferențială față de dicționare. Cum, de altfel, dacă e să punem mâna pe inimă, nu prea mulți și nici prea des nu ne-am gândit cu temeinicie la rostul și valoarea dicționarilor, la rolul lor enorm, greu comparabil pentru buna informare a oamenilor, pentru cultivarea comunității, pentru sprijinirea, tinerilor mai ales, în aspirația lor

de a obține succese, împliniri, realizări, recorduri și chiar salturi în diverse domenii ale cunoașterii și cercetării.

După abecedar, cărțile de căpătii ale micuților trebuie să fie poveștile, dar și... dicționarele, cele explicative avînd o categorică prioritate. Pentru un om format, după manualele de la facultate, după listele lungi de literatură conform programei sau extraprogramă, se spune că cea mai recomandabilă este Sfînta Scriptură și... din nou dicționarele. De ce atîtea trimiteri la dicționare? Se consideră așa pentru că numai ele, Biblia și Dicționarul, sau prioritar ele, ne ajută să înțelegem corect sensurile cuvintelor vechi, dar și noi sau recente din limba maternă; tot ele ne dau informația maximum precisă și exhaustivă privitor la termeni din diferite domenii ale științei. Ca să nu mai vorbim de „descifrarea” numelor proprii (de persoane, de locuri, de instituții, mărci și embleme etc.), tocmai aceste cuvinte conferind cel mai sigur alura enciclopedică, de temeinică cultură generală.

Să nu credeți însă că, făcînd această digresiune, am uitat de curioasa întrebare de ce criticii sau recenzenții au față de enciclopedii sau dicționare o atitudine categoric mai îngăduitoare – și nu e numai convingerea mea – decît față de alte compartimente ale activității editoriale.

O carte de poezie, proză, dramaturgie, eseuri etc., oricît de superbă ar fi, ea rămîne totuși lucrarea unei singure persoane (cu posibile mici intervenții ale redactorului, ale lectorului, ale corectorilor). Or, nici cea mai desăvîrșită scriere personală, particulară, subiectivă, nu

poate fi scutită de scăpări, inadvertențe, gafe, repetări etc. Și, dimpotrivă, o veche și frumoasă tradiție obligă editorii de dicționare, enciclopedii, alte feluri de carte de referință să devină o operă colectivă, să fie trecută prin filtrul des, greu permisibil, al „sitei” de eventuale greșeli și scăpări. Încă din Epoca Luminilor (supranumită nu întâmplător și Epoca Rațiunii), personalități de anvergura lui **Diderot**, **Voltaire**, **d’Alembert**, **Montesquieu**, intelectuali cu o admirabilă pregătire, impuseseră obiceiul ca fiecare articol, fiecare hartă, fiecare volum de Enciclopedie să fie citită de șapte (șapte!) „perechi de ochi”, așadar, de șapte persoane diferite, deasupra cărora mai stătea un „cap limpede” sau, în funcție de posibilitățile redacției – și „un om de veghe”. Dar pînă a ajunge la aceste instanțe supravigilente, o carte de referință oricum trece prin filtrul mai multor persoane implicate sau responsabile de apariția cărții: autor, alcătuitor, consultant științific, etimolog, corector etc. (S-au dovedit de multe ori a fi utile și observațiile machetatorului sau designerului, ale redactorului artistic etc.) Așadar, șansa de a avea o producție editorială maximum logic construită, ferită de erori și simple scăpări, este întotdeauna mai mare într-o carte de referință. Ca să nu mai vorbim de mesajul și de conținutul unui dicționar în raport cu cea mai frumoasă culegere de povestiri sau cu cea mai elegantă plachetă de poeme. Și nici de numărul și de calitatea destinatarilor nu face să vorbim: chiar și dintr-un dicționar enciclopedic, modest ca volum, ai o mulțime de șanse de a-ți îmbogăți (eventual, și corecta) cunoștințele, posibilitate pe care nu ți-o poate oferi chiar și cea mai meșteșugită carte de beletristică sau de poezie modernă.

Cu regret, la noi, mulți încă nu înțeleg bine valoarea dicționarului și a enciclopediei; unii au o imagine vagă despre diferitele feluri de lexicoane; alții, pur și simplu,

nu știu a folosi corect dicționarele. Oare nu acesta e motivul că raftul cu dicționare stă cumva stingher în majoritatea bibliotecilor, iar numeroși cititori / utilizatori manifestă parcă un fel de teamă față de aceste cărți – cu adevărat solide, cu adevărat complexe, cu poate cele mai puține șanse de a părea tuturor și captivante. Dicționarul explicativ al limbii române (ca și al oricărei alte limbi) ar trebui să fie prezent în fiecare casă de gospodărie, în biroul oricărui manager ce se respectă, în orice cerc intelectual – de la cenacliști și pînă la consiliile savante de atestare și acreditare.

Prin anii '60-'80 ai secolului XX, în defuncta URSS se lansase și se realiza, cu un relativ succes, editarea unor enciclopedii (dicționare enciclopedice) cu caracter național, completat de elementul universal, de componenta general-culturală a conținutului. Numărul de volume (asemănător cu cel al *Marii Enciclopedii Sovietice*) era diferit: de la cinci-șase volume la kirghizi sau tadjici și pînă la 16-18 tomuri în limba ucraineană, respectiv, bielorusă. Cele trei popoare baltice, ca și cele trei națiuni transcaucaziene, au tipărit atunci enciclopedii în 10-12 volume, așadar, cu vreo patru mai mult decît Chișinăul. Însă nu în aceasta consta principala diferență, ci în numărul persoanelor doritoare de a face un abonament, pentru opt sau zece ani, la cele 6-18 tomuri enciclopedice. La Vilnius, Riga, Tallinn, un abonament la enciclopediile locale era unul dintre cele mai frumoase și mai de preț cadouri pe care puteai să le faci cuiva în viață. La Erevan și la Tbilisi apăruse o breaslă întregă de mijlocitori în a face abonamente la enciclopedii armene, respectiv, georgiene, abonarea la ele fiind limitată și numeric, și în timp. Era acolo cu mult mai simplu să obții o baterie de cel mai rafinat coniac armenesc decît primul sau oricare altul, următorul, volum al enciclopediei locale. În republicile din Asia Centrală (Turkme-

nia, Kirghizia, Kazahstan, Tadjikistan, Uzbekistan) s-a recoltat cu multe probleme numărul necesar de abonați la acea primă carte de referință, în limba națională, în epoca modernă. Ceva-ceva mai bună era situația cu abonarea în RSS Moldovenească, în RSS Ucraineană și în RSS Bielorusă. Cifrele amintite de noi aici nu și-au pierdut actualitatea, în ciuda trecerii a 35-40 de ani: unde se află astăzi estonii (ca nivel cultural, ca tehnologii, dar și ca standard de viață) și unde trebuie căutați, la acești indici, tadjicii sau kirghizii?

Revenind însă „la oile noastre”, în prefața unui prim (și foarte izbutit) *Dicționar enciclopedic ilustrat* (DEI, Editura „Cartier”, Chișinău, 1999), redescopăr o frază ce ar fi bine să fie scrisă în școli, în licee, în biblioteci, în casele ce aspiră să devină modele de intelectualitate; poate și la Uniunile de creație. Gîndul aparține distinsei lingviste și prietene a Basarabiei, **Mioara Avram** (1932-2004), și sună astfel:

„Dicționarele pot fi și citite – latura lor este nu numai instructivă, ci și fascinantă, fie că e făcută la rînd, în ordinea alfabetică a articolelor, fie că cititorul operează o selecție, aplicînd diferite criterii și metode de asociere a cuvintelor –, dar menirea lor este să fie consultate. *Dicționar enciclopedic ilustrat* este un instrument de lucru, ca sursă de informații, care nu ar trebui să lipsească din bibliotecă nici unui român cult sau în curs de a-și forma cultura [...] (subl. noastră, VI. P.). Întemeindu-mă pe propria experiență de copil și apoi de mamă, recomand călduros părinților, învățătorilor și profesorilor de orice specialitate să-i apropie pe copii și tineri de dicționare, învățîndu-i cum să le folosească (subl. noastră, VI. P.). Eu am avut norocul să fiu fiica unei profesoare de română, care m-a învățat de mică să caut în dicționare orice cuvînt necunoscut auzit sau întîlnit la lecturi, deși ar fi putut să-mi dea și ea însăși explicațiile necesare.

[...] La fel am procedat și eu, mai tîrziu, cu copiii mei și cu atît mai mult ar trebui să procedeze așa părinții care nu pot furniza explicații de natură lingvistică și enciclopedică [...]. ***Iar dacă părinții nu și permit achiziționarea unui dicționar și nici nu se pricep să-și îndrume copiii spre consultarea dicționarelor în bibliotecile publice (subl. noastră – VI. P.), îi revine școlii misiunea de a-i familiariza pe elevi cu acest tip de carte, adevărat tezaur de cunoștințe. De aceea nu numai în calitate de lingvistă insist asupra avantajului de a poseda dicționare și a necesității de a le utiliza. [...] Dicționarele așteaptă să fie folosite și niciodată nu e prea tîrziu pentru a lua contact cu ele.***

În altă cheie, dar nu mai puțin elocvent și tot despre rostul unui dicționar, la felul cum se folosește acesta ca să devină cu adevărat... de folos, adică și trebuincios, și captivant, a scris ceva mai înainte marile scriitor și cărturar **Mihail Sadoveanu** (1881-1961). Astfel, „Ceahlăul prozei românești” nota, prin anul 1933, pe marginea *Dicționarului academic al limbii române*, ediția alcătuită sub îndrumarea lingvistului Sextil Pușcariu (1877-1948):

„Pentru cei care știu să-l mînuiască, care știu cînd să i se adreseze, care pricep cum să-și varieze ceasurile cenușii ale plictisului, care se pot duce pe șiraguri de cuvinte și pe evocări în lumi de vis și de fantazie, pentru asemenea oameni un dicționar e cea mai minunată și mai amuzantă carte.

Încercați. [...] Astfel vă opriți din cînd în cînd [...]. Vă zîmbește sufletul și inteligența părinților noștri. Vă reluați călătoria, ca albina între flori cu lamură dulce. Depuneți fascicola. O veți mai relua din cînd în cînd. E un prieten delicat și discret al unora din ceasurile vieții.

Mai ales acest secret, al răsfoirii extrem de interesante a unui dicționar, voiam să vi-l împărtășesc.”

Nu ne mai rămîne decît să amintim plastica observație a scriitorului francez **Anatole France** (1844-1924): un dicționar este universul așezat în ordine alfabetică. Să fie oare cineva care să nu dorească a cuceri universul? Sau, cel puțin, să-l aibă

mai aproape? Dicționarul este o carte ce merită a fi scoasă cît mai des din tăcerea rafturilor. Și atunci veți auzi cum vorbește universul – era visul de secole și milenii al oamenilor, iar noi îl putem face aieva cu eforturi deloc sisifiene.